

UDK:930.1

Akmaljon XOLDAROV,
Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: aaxoldarov95@gmail.com

NamDTU dotsenti B.Isxaqov taqrizi asosida

GERMANIYA ARABSHUNOSLIK MAKTABI TARIXIGA DOIR ILMIY TADQIQOTLAR VA ULARNING TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Germaniya arabshunoslik maktabining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va ilmiy tadqiqotlarining tarixiy asoslari keng yoritiladi. Sharqshunoslikning qadimgi davrlardan boshlab Yevropada shakllanishi, arab ilm-fani va tarjima maktablarining G'arb ilmiy tafakkuriga ta'siri, xususan Toledo tarjima maktabining o'rni ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. **Kalit so'zlar:** Sharqshunoslik, arabshunoslik, Germaniya arabshunoslik maktabi, Toledo maktabi, tarjima harakati.

SCIENTIFIC RESEARCH ON THE HISTORY OF THE GERMAN SCHOOL OF ARABIC STUDIES AND ITS ANALYSIS

Annotation

This article explores the formation and development of the German school of Arab studies, highlighting its historical foundations and scientific contributions. It examines the early stages of Oriental studies in Europe, the influence of Arabic sciences, and the role of translation centers, particularly the Toledo School, in shaping Western intellectual traditions.

Key words: Oriental studies, Arab studies, German Arab studies school, Toledo School, translation movement.

НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ГЕРМАНСКОЙ АРАБИСТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ И ИХ АНАЛИЗ

Аннотация

В данной статье рассмотрены процесс формирования и этапы развития немецкой школы арабоведения. Подробно анализируются ранние стадии востоковедения в Европе, влияние арабской науки на западную интеллектуальную традицию и роль переводческих центров, особенно Толедской школы.

Ключевые слова: Востоковедение, арабоведение, немецкая школа арабоведения, Толедская школа, переводческое движение.

Kirish. "Sharqshunoslik" (arab. *قارشتسالا*, fr. orientalisme, ingl. orientalism) lug'aviy ma'noda "sharqni o'rganish" yoki "sharqqa oid bilimlarni tadqiq etish" degan ma'noni anglatadi. Sharqshunoslikning birinchi davrlari – yunon va rim davrida boshlangan. Qadimgi davrlardan boshlab, Sharq tushunchasi geosiyosiy, madaniy, iqtisodiy, va diniy ma'nolarni o'z ichiga olgan.

Qadimgi Yunonlar va Rimliklar Sharqni boshqacha dunyo sifatida ko'rganlar, uni ekzotik va sirlil joy sifatida tasvirlashgan. Yunon mualliflari, xususan, Gerodot o'zining "Tarix" asarining I kitobida Forslar hayoti, turmush tarzi, madaniyati haqida ma'lumotlar keltirib o'tsa, III kitobida Ahamoniylar imperiyasining tuzilishi, harbiy qudrati haqida ma'lumotlar beradi. Yunonlarning Sharq haqida o'zlariga xos tasavvurlarini, forslar, misrliklar va hindlar bilan aloqador bo'lgan tarixiy voqealarini Ksenofont o'zining "Anabasis" asarida keltirib o'tadi. Asarda Fors shohi va uning lashkarboshi Kirus, shuningdek, Fors imperiyasi va Sharqning boshqa tomonlariga oid tasvirlar keltiriladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Sharqning boy madaniyati, san'ati va adabiyoti doim G'arbnining qiziqishini uyg'otgan va "Sharq mo'jizalari" iborasi bilan mashhur bo'lgan. Sharq ayniqsa Yunon davlati madaniy hayotiga ta'sir qilgan, chunki Sharq bilan savdo-sotiq va madaniy aloqalar olib borgan. Sharqda rivojlangan ilmiy an'analar, xususan matematika, astronomiya va tibbiyot madaniy va ilmiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Rim imperiyasi o'zining kengayishi davomida Sharqdagi forslar va boshqa mintaqalar bilan aloqa o'rnatgan. Rimliklar Sharqni harbiy kuch, boylik va madaniyatning manbai sifatida ko'rgan. Sharqqa bo'lgan qiziqish Rim madaniyatida ham aks etib, unga madaniy va iqtisodiy qimmat

bergan. Qadimgi Rim tarixchisi Titus Liviy o'zining "Ab urbe condita" asarida Rimning Sharq xalqlari bilan bo'lgan urushlari va ular bilan tuzilgan bitimlar haqida ma'lumotlar beradi. U xususan, Rim imperiyasining Sharq davlatlariga nisbatan olib borgan siyosati haqida so'z yuritadi va sharqliklarning jangovar madaniyati, diniy va axloqiy qadriyatlarini tasvirlab beradi. Tatsit "Annales" va "Historiae" asarlarida Parfiya va boshqa Sharq xalqlari haqida ko'p ma'lumot beradi. Tatsit sharqliklarni jasoratli va milliy qadriyatlariga sodiq xalq sifatida tasvirlaydi.

Asosiy qism. Misr va Mesopotamiya qadimiy tamaddunlaridagi arxeologik izlanishlar orqali Sharq tushunchasi kengaygan. Bu hududlardagi diniy va madaniy tizimlar, yozuvlar, jumladan, gil yozuvlar va ieroglif yozuvlari orqali qadimgi tarix fani boyigan. Bu davrda sharq xalqlarining urf-odatlarini, diniy e'tiqodlarini va tarixiy hodisalari haqida ko'p ma'lumot to'plangan. Yunon-makedon qo'shinlarining sharqiy davlatlarga bosqinchilik yurishlari ham hududlardagi fan va madaniyatni Yunonistonga olib kelinishida muhim ahamiyat kasb etgan. Xususan, Aleksandr Makeodonskiyning Mesopotamiya, O'rta Osiyo va Hindistondagi g'alabalari yunonlarning Sharq bilan tanishuvi va o'zaro bilim almashinuvini yanada kuchaytirdi.

O'rta asrlarning ilk davrida "sharqshunoslik" tushunchasi hali hozirgi ilmiy ma'nosida shakllanmagan edi, lekin turli o'lkalarda va madaniy markazlarda Sharq madaniyati, tili, san'ati va diniy bilimlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish paydo bo'la boshladi.

Vizantiya tarixchisi Prokopiusning "Gizli tarix" asarida Vizantiya hukmdorlari va Sharq davlatlari hukmdorlari o'rtasidagi diplomatik va harbiy aloqalar haqida tafsilotlar mavjud. Imperatori Yustinian I davrida yashagan Menandr

Protector esa: Vizantiyaning Sharq bilan aloqalarini, xususan, turkiy qabilalar bilan aloqalarni yoritib bergan. VII asrda yashagan Teofilakt Simocatta esa Vizantiya va Eron o'rtasidagi aloqalar haqida ma'lumotlar beradi. Shuningdek, Vizantiya davlat arxivlarida ham Eron bilan aloqalariga doir xujjatlar saqlanib qolgan.

Natijalar va muhokama. Milodiy VI–IX -aslarda arab-islom madaniyatining gullab-yashnashi Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy aloqalar rivojlanishiga turtki berdi. Bu davrda arab xalifaligi o'z kuch-qudratining cho'qqisiga yetib, boshqa madaniyatlar, xususan, yunon va hind ilmiy merosini o'zlashtira boshlagan edi. Ayniqsa, Bag'doddagi "Baytul hikma (Bilimlar uyi)" ilmiy va falsafiy izlanishlarning markaziga aylangan. Bu maskanda yunon, hind va fors ilmiy meroslari arab tiliga tarjima qilinadi va tizimlashtiriladi. Bu tarjima harakati orqali yunon falsafasi, Arastu va Aflotun kabi olimlarning asarlari Sharqda keng tarqaldi va ilmiy tafakkur rivojiga katta hissa qo'shdi.

Bu kabi yirik ilmiy rivojlanishning ta'siri G'arbga qadar yoyilishida albatda tarjimonlik faoliyati ham eng asosiy omillardan biri bo'lgan. Lekin, unutmazlik kerakki IX–XIII asrlarda bu jarayonlar "arabshunoslik" yoki "isлом dinini o'rganish" atamalarini bilan yuz bergan.

"Fan tarixida arabshunoslik sohasi Yevropada aslida XVI asr so'ngida shakllangan, degan g'oya hukmronlik qilsa-da, XII–XIII asrlarda ijod qilgan tarjimonlar faoliyatining tahlili, ular arab tilidagi asarlarni nafaqat lotin tiliga o'girganliklari, balki tarjima qilingan asarlarni tadqiq etib, ayni tarjimalar asosida o'zlarning yangi-yangi asarlarini yaratganliklaridan dalolat bermoqda. Shu sababdan XII–XIII asrlarni Yevropada arabshunoslik sohasining yuzaga kelishidagi ilk bosqich, deb baholash to'g'ri bo'ladi". Shundan kelib chiqib sharqshunoslikning ilk bosqichi bu davrda ayni arabshunoslikdan boshlanganini taxmin qilish mumkin. Jarayon ayni Ispaniyada arablar hukmronligi o'rnatilgan hududda boshlangani ham, bu teoriyaning noto'g'ri emasligini ko'rsatadi. Bu davrdagi bir qancha tarjimonlik markazlari orasida "Toledo" tarjimonlik maktabi ko'plab tarjima qilingan asarlari bilan ajralib turdi. "XII–XIII asrlarda Toledo maktabida tarjima qilingan 123 ta asar aniqlanib, ular davriy va fanlar kesimida klassifikatsiya qilingan (asarlari 48 nafar muallif: 11 nafar antik davr, 32 nafar o'rta asr Sharq, 5 nafar Markaziy Osiyo olimlari qalamiga mansub bo'lib,

ularning 56 tasi aniq fanlarga, 31 tasi tabiiy fanlarga, 36 tasi ijtimoiy fanlarga oid, asarlarning 25 tasi markaziy osiyolik olimlarga tegishli). Bu esa "Toledodagi maktabning fan tarixida tutgan o'rni nihoyatda muhim bo'lib, u XII–XIII asrlarda Sharq ilm-fan yutuqlarini G'arbga yetkazib beruvchi «tranzit punkti» vazifasini bajargan" degan xulosaga kelish mumkin.

Xulosa. Germaniya arabshunoslik maktabi Sharq tadqiqotlari tarixida alohida o'rin egallagan ilmiy yo'nalish bo'lib, uning shakllanishi, rivoji va ilmiy uslubi asosan XIX–XX asrlarda Qarbyevropa ilmiy maktablarining umumiy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Mazguga doir ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nemis arabshunoslari Sharq ilmiy merosining manbashunoslik, filologiya, tarix, teologiya, falsafa va madaniyatshunoslik jihatlarini chuqur o'rganib, Yevropada arab ilmiy-madaniy merosining keng tan olinishiga katta hissa qo'shgan.

Tadqiqotlar sharhida Theodor Nöldeke, Carl Brockelmann, Joseph Schacht, Friedrich Dieterici, Hartmut Bobzin kabi olimlarning ilmiy merosi Germaniya arabshunoslik maktabining metodologik poydevorini tashkil etgani aniqlandi. Ularning Qur'on matnshunosligi, hadis tadqiqotlari, islom huquqi, arab adabiyoti tarixi va arab tilshunosligiga oid ishlarida qo'llagan manbashunoslik yondashuvlari bugungi kunda ham arabshunoslik fanining eng muhim ilmiy standartlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Germaniya arabshunoslik maktabi Sharq qo'lyozmalarini ilmiy tahlil qilish, matnlarni tanqidiy nashr etish, filologik izohlar berish hamda ilmiy apparatni puxta ishlab chiqish bilan ajralib turadi. Ushbu maktabning ilmiy yutuqlari bugungi kunda ham arab tili va adabiyoti, islom huquqi va teologiyasi, tarix va madaniyatshunoslik sohaslarida yangi tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Germaniya arabshunoslik maktabi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning tahlili ushbu yo'nalishning global arabshunoslik fani shakllanishidagi beqiyos o'rmini, ilmiy metodologiyaning puxtaligini va Sharq ilmiy merosining chuqur o'rganilishiga qo'shgan ulkan hissasini yana bir bor tasdiqlaydi. Mazkur maktabning merosi va ilmiy yondashuvlari hozirgi davrda ham o'z dolzarbligini yo'qotmay, yangi izlanishlar uchun mustahkam ilmiy asos bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mahmudov O.V. Yevropada Markaziy Osiyo olimlari ilmiy merosini o'rganishda Toledo maktabining o'rni (XII–XIII asrlar). — Toshkent: 2018.
2. Mahmudov O.V. Toledo maktabi – afsona yoki haqiqat: H.T.S. Santoyo va A. Kalashnikovga raddiyalar. O'tmishga nazar. — 4-jild, 4-son. — Toshkent: 2021.
3. Edward Said. Orientalism. — New York: Pantheon Books, 1978.
4. Dimitri Gutas. Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society. — London: Routledge, 1998.
5. Adam Mez. Die Renaissance des Islams. — Heidelberg: Carl Winter, 1922.
6. R. Dozy. Essai sur l'histoire de l'Islamisme. — Paris: 1879.
7. George Sarton. Introduction to the History of Science. — Baltimore: Williams & Wilkins, 1927.
8. Gerhard Endress. Arabisch-islamische Kultur. — München: C.H. Beck, 2006.
9. Josef van Ess. Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra. — Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1991.
10. Richard Southern. Western Views of Islam in the Middle Ages. — Cambridge: Harvard University Press, 1962.
11. Charles Burnett. Arabic into Latin in the Middle Ages: The Translators and Their Intellectual and Social Context. — Aldershot: Variorum, 2009.
12. Herodotus. Histories. (Loeb Classical Library edition). — Cambridge: Harvard University Press, 1920.
13. Xenophon. Anabasis. — Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press, 1925.
14. Tacitus, Cornelius. Annales. — Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press, 1937.
15. Livy, Titus. Ab Urbe Condita. — Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press, 1919.
16. Procopius of Caesarea. History of the Wars. — Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press, 1914.
17. Menander Protector. Fragments of the History. — Oxford: Clarendon Press, 1985.
18. Theophylact Simocatta. The History. — Translated by M. Whitby. — Oxford: Clarendon Press, 1986.
19. Rosenthal, Franz. The Classical Heritage in Islam. — London: Routledge, 1975.